

חוות דעת מומחה

**הנמכת מעמד השפה הערבית בחוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי
בהקשר התרבות הפופולרית של יהודי ארצות ערב**

איל שגיא ביזאוי

הנני נותן חוות דעת מומחה זו בתמיכה לעתירה מזרחית כנגד חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי, בנוגע להנמכת מעמד השפה הערבית בחוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי בהקשר התרבות הפופולרית של יהודי ארצות ערב.

תחום מומחיות והשכלה

הנני חוקר תרבות וקולנוע מצרי, במאי, עיתונאי ומרצה. בעל תואר ראשון בספרות ערבית ותולדות המזרח התיכון מאוניברסיטת תל-אביב, ותואר שני בלימודי תרבות מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

כותב מדור "רלבנט" במוסף "גלריה" של עיתון "הארץ", מרצה ומלמד קולנוע מצרי, תרבות פופולראית בעולם הערבי ויחסי יהודים-ערבים בקולנוע המזרח תיכוני, במכללה האקדמית ספיר שבשדרות, בבצלאל אקדמיה לאמנות ועיצוב שבירושלים, ובחוג לקולנוע באוניברסיטת תל-אביב. מאז שנת 2001 עובד בתחום התחקיר, עריכת התוכן והבימוי בסדרות וסרטים דוקומנטריים.

מהם:

ערבסקה - תכנית דוקומנטרית (טלוויזיה בערבית של רשות השידור, הערוץ הראשון 2001).

הישראלים החדשים (ערוץ בריזה, 2002)

סקסישאל (סדרה דוקומנטרית לערוץ 8 של HOT, 2003)

בלונד (סדרה דוקומנטרית לערוץ 8, 2004)

דו"ח אינטימי (תכנית תרבות של הרשות השניה, 2005)

איפה האוכל? (סדרה דוקומנטרית לערוץ 8, 2008)

כמו כן ביימתי שני סרטים קצרים עבור תכנית התרבות **דו"ח אינטימי** (הרשות השנייה, 2005). **סרט ערבית** הוא סרטו הדוקומנטרי הראשון (2015). הסרט זכה בפרס הסרט הט

וב יותרבטקטגוריית התרבות של פסטיבל **דוקאביב** ושודר **בערוץ 8** בשנת 2015 יצא לאקרנים סרטו הדוקומנטרי הראשון (בבימוי משותף עם שרה צפרוני), **סרטערבית**, אשר

הוקרן ברחבי העולם וזכה במספר פרסים.

פרסומי השונים יצאו הן בעיתונות היומית, הן בכתבי עת אקדמיים וכפרקים בספרים. למשל:

- "הסלט הלבנטיני של נאדיה", תקריב: כתב עת לקולנוע דוקומנטרי, 12 (2016).
- "דמות היהודי בקולנוע המצרי המוקדם: אנטישמיות או הומור מצרי?", המזרח החדש: כתב עת ללימודי המזרח התיכון והאסלאם, כרך נ' (2011): עמ' 91-112.
- "למרות ההבדל, ובזכותו – לבנטיניות כפי שהבנתי מז'קלין כהנוב", הכיוון מזרח: כתב-עת לתרבות וספרות, 22 (2010): עמ' 18-25.
-הקדמה לספר: כהנוב, ז'קלין. סולם יעקב, תל אביב: הוצאת גמא ומכון בן-צבי, 2014. עמ' 50-7.

שימש כחבר בוועדת השיפוט להענקת פרס ספיר לספרות של מפעל הפיס בשנים 2016-2017, וכן שופט ולקטור בפסטיבל דוקאביב לקולנוע דוקומנטרי בשנים 2016-2017.

השאיפה להכרת התרבות הפופולרית הערבית בקרב סטודנטים יהודים ויוצאי ארצות ערב בפרט

מזה כ-14 שנה שאני מלמד במוסדות אקדמיים שונים קורסים הנוגעים לתרבות מודרנית בעולם הערבי. עיקר השיעורים מתמקדים בתולדות הקולנוע המצרי ובמגמות השונות שהתפתחו בו עם השנים, אך גם שיעורים על תרבות פופולרית בעולם הערבי ועל יחסי יהודים וערבים כפי שהם משתקפים בסרטי קולנוע מהעולם הערבי.

בקורסים השונים משתתפים מדי שנה עשרות סטודנטים וסטודנטיות, יהודים וערבים. בשונה מדעה פופולרית הרווחת בחברה, לפיה "הנוער של היום אינו סקרן, הוא לא קורא ולא מתעניין", אני שמח לגלות בכל שנה שהצעירים שיושבים לפני צמאים לידע. הם סקרנים, מתעניינים, מרותקים בזמן השיעור, שואלים שאלות ולוקחים חלק פעיל בדיונים, ניגשים בסוף השיעור עם שאלות ועם בקשות הבהרה, יוזמים בעצמם צפיה בסרטים וחומרים רלוונטיים אחרים, ומשקיעים מזמנם לקריאה ולצפייה בחומרים שמטבע מגבלות הזמן אין באפשרותנו להספיק אותם במהלך השיעור.

יחד עם זאת, על אף העניין הכן והסקרנות המרגשת, בכל שנה, בכל סימסטר ובכל קורס, הבעיה בה אני כן נתקל היא בעיה של בורות ותסכול. מראשית ניסיוני בהוראה ועד היום, ניגשים אלי סטודנטיות וסטודנטים, אם בסוף השיעור ואם בסיום הקורס, עם שתי שאלות שחוזרות על עצמן: האחת, "איך זה שאנחנו לא מודעים לדברים כ"כ בסיסיים שקשורים למקום הזה?", והשנייה, "איך זה שאנחנו לא יודעים ערבית?". הסטודנטים –

אשר פעם אחר פעם מגלים יחד איתי כמה מעט הם יודעים על המרחב הערבי, ובכלל זה על ההיסטוריה של הארץ הזו שהיא חלק מאותו מרחב – הם שמביעים את מורת רוחם ואת תסכולם מכך שאינם שולטים בשפה הערבית, הן כשפה שמנגישה להם את המרחב בתוכו הם חיים, והן, במקרה שמדובר בסטודנטים מזרחים, כשפה שקושרת ומחברת אותם אל מקורות התרבות שלהם עצמם.

כמובן, לא כל הסטודנטים מעלים בפני תסכול זה. שאלות אלו מועלות מפיהם של הסטודנטים היהודים בלבד. ואין תמה, שהרי מרביתם לא מחויבים ללמוד ערבית. העולם הערבי עבורם הוא בבחינת עולם בטחוני או פוליטי בלבד, לעולם לא עולם של ידע ותוכן. על העולם היהודי הערבי – הרי שעליו מרביתם יודעים מעט מאוד, אם בכלל. במהלך הקורסים השונים, מגלים הסטודנטים מקור אדיר של ידע והשראה, עולם שמייצר ספרות ושירה וקולנוע ומוסיקה ותיאטרון ואמנות עכשווית והגות ועוד ועוד. עולם שלם של ידע, שחסום בפניהם בשל אי-ידיעת השפה הערבית.

גם הסטודנטים הערבים לא יודעים הרבה על העולם היהודי הערבי, ובדומה לחבריהם היהודים, ידיעותיהם המעטות מוטות ולא מושכלות. אבל בכל הקשור לידיעת השפה הערבית, הכרת התרבויות הערביות השונות, וידיעת הארץ כחלק מהמרחב המזרח-תיכוני, קיים פער עצום של ידע לטובת הסטודנטים הערבים. מה שנראה כמובן-מאליו עבור מרביתם, הוא בבחינת גילוי מרעיש עבור מרבית הסטודנטים היהודים. ידיעתם והכרתם את החברה הישראלית עולה בעשרות מונים על חוסר-ידיעתם וחוסר ההכרה של הסטודנטים היהודים את החברה הערבית.

לא בהם האשם, ולא במידת סקרנותם. כאמור, במהלך הקורסים השונים אני מגלה שוב ושוב כי הם צמאים לידע ולידיעת השפה הערבית. רבים מהם הולכים ביוזמתם ללמוד את השפה הערבית באופן פרטי, לאו דווקא כשפתו של "האחר", אלא פעמים רבות כשפתם שלהם, כמי שמוצאם קשור לשפה זו בעבותות או כמי שחיים במרחב דובר ערבית. לא פעם מאפשרים הקורסים השונים חיבור ממשי ודיאלוג, אם במהלך השיעורים ואם מחוץ למסגרתם, בין הסטודנטים היהודים לערבים.

דוגמאות לגיבורי תרבות יהודים במדינות ערב מאז סוף המאה ה-19 ועד אמצע המאה

ה-20

חוק היסוד לא רק מבקש להוריד את מעמדה של השפה הערבית בישראל, אלא שהוא גם טומן בחובו סתירה פנימית, שכן סעיף 6(ג) קובע ש"המדינה תפעל לשימור המורשת התרבותית, ההיסטורית והדתית של העם היהודי בקרב יהדות התפוצות". המורשת התרבותית, ההיסטורית והדתית של העם היהודי מספרת, בין היתר, גם על הקשר של העם היהודי לארץ ישראל. אבל לא רק. היא גם מספרת על הקשר של הקהילות היהודיות השונות לסביבה, לאוכלוסיית הרוב, ולתרבות שבקרבת התקיימו במשך מאות שנים, ובכלל זה לשפה שבה דיברו, כתבו ויצרו.

בדומה לקהילות מיעוטים שחיו במרחב הערבי, כמו גם במרחבים אחרים, לאורך ההיסטוריה, קהילות היהודים קיימו קשרים עם קהילות יהודיות אחרות שחיו בארצות השונות, אבל גם עם חברת הרוב שבתוכה חיו. מעולם לא חיה קהילה יהודית בבידוד מוחלט מן הסביבה בתוכה התקיימה. היות שכך, היהודים ספגו לא רק מהתרבות ומהמורשת היהודית, אלא לא פחות מכך גם מהתרבויות והמורשות המקומיות. בין שידעו קרוא וכתוב ובין שלא, הרי שדיברו בלשונות מקומיות, ואם חיו במרחב ערבי הרי שדיברו ערבית. ההבטחה לשמר את המורשת התרבותית, ההיסטורית והדתית של העם היהודי, ביושבנו בציון, הממוקמת בתוך מרחב ערבי, משמעה ידיעת השפה הערבית, השליטה בה. מבחינה היסטורית, אבל לא פחות מכך גם מבחינה אקטואלית ורלוונטית יותר מתמיד, השפה הערבית היא חלק אינטגרלי מהמורשת התרבות, ההיסטורית והדתית של העם היהודי, אותה מבטיח החוק לשמר. לכך יש להוסיף, שעבור יהודי ארצות ערב השפה הערבית היא לא שפתו של "האחר", כי אם שפתנו "שלנו", יהודית לא פחות מאחותה העברית.

מאז סוף המאה ה-19 ועד אמצע המאה ה-20, בעקבות המפגש של העולם הערבי עם מעצמות המערב – במיוחד עם צרפת ובריטניה – ועם תרבויותיהן, עברו ארצות ערב תהליכי מודרניזציה מואצים, שבאו לידי ביטוי בכל תחומי החיים: פוליטיקה וממשל, דת וכלכלה, רפואה ומשפטים, ועוד. תהליכים אלה השפיעו מאוד גם על התפתחותה המואצת של תרבות ערבית מודרנית. ההתפתחויות הטכנולוגיות ופיתוחם של אמצעי הפצה חדשים (עיתונות, תקליטים, קולנוע, רדיו, ועוד), וכן התקבלותו של הרעיון הלאומי באזור שיצר צורך בשימורה וב"המצאתה מחדש" של תרבות מקומית, הביאו ליצירתה ולפריחתה של תרבות ערבית מודרנית, שכמותה לא הייתה במשך מאות שנים, ושזכתה לכינוי "אל-נהדה אל-כבירה" ("הרנסנס הגדול"). עיתונות, ספרות, שירה, תיאטרון, קולנוע, רדיו, תרבות פנאי ובתי קפה – בכל אספקט של חיי התרבות בעולם הערבי אפשר היה למצוא את סימני הפריחה וההתחדשות. יהודים שחיו בארצות ערב לקחו חלק פעיל ומשמעותי בפריחה התרבותית הערבית, באופן שלא ניתן לנתק ביניהם שהיו לחלק מהמורשת התרבותית הערבית והיהודית-חילונית, לבין התרבות הערבית שהייתה מורשתם שלהם ושל הקהילות מתוכן צמחו. רבים הפכו לכוכבי-על, הן בקרב האוכלוסייה המקומית כולה והן בקרב בני קהילתם. מרכז ההתרחשות היה במצרים, ובמיוחד בקהיר, שהפכה לבירה התרבותית של העולם הערבי. אך תהליכים דומים קרו גם בארצות ערב האחרות.

כך למשל, בתחומי **התיאטרון והעיתונות** (במצרים בלבד) אפשר למצוא את :

יעקוב (ג'יימס) צנוע, (1839-1912) המכונה "מולייר של מצרים", שהיה עיתונאי ומחזאי יהודי-מצרי, שהביא לראשונה למצרים את התיאטרון האריסטוטלי (התיאטרון המודרני כפי שהוא מוכר לנו היום), ונחשב עד היום למייסד התיאטרון הלאומי במצרים ולמחזאי הראשון שכתב מחזות בשפה המצרית המדוברת. כמו כן ייסד את כתב העת "אבו נט'ארה", ששימש מצע לביקורת השלטון במצרים ושנחשב לאחד מראשוני העיתונות הסאטיריים בעולם הערבי כולו.

מוראד פרג - (1867-1956) משורר, משפטן ועיתונאי יהודי-קראי, שהיה ממנחסי החוקה המצרית ב-1923, וכתב מאמרי הגות הן בנושאים פנים מצריים הן בנושאים פנים קהילתיים, וכן כתב הן בעיתונות הכלל-מצרית והן בעיתונות הקהילה היהודית. בין היתר ייסד ב-1901 עיתון שבועי יהודי-קראי בשם "אלתהדיב", ושימש כעורכו עד לסגירתו כעבור שנתיים. כמו כן, כתב ופרסם שירה בערבית ובעברית גם יחד.

אלברט מוצרי - (1867-1933) רופא ועיתונאי, שייסד ב-1920 את העיתון "ישראל", שיצא בשלוש שפות: עברית, ערבית וצרפתית.

סעד יעקוב מלכי - (1898-1988) מחנך ועיתונאי, שייסד בקהיר את העיתון היהודי "אל-שמש", ועם עלייתו לארץ עבד במשרד המשפטים וערך את המהדורה הערבית של העיתון הממשלתי הרשמי "רשומות".

כמו כן, עוד בתחום התיאטרון, בשל האיסור ההלכתי על נשים מוסלמיות להופיע בפני גברים שלא מבני המשפחה, הרי ששחקניות התיאטרון הראשונות במצרים היו לא-מוסלמיות, ובעיקר יהודיות. כך ניתן למצוא למשל את:

מרים סמאט - מי שכונתה "שרה ברנרד המצרייה", פעלה במסגרת להקות התיאטרון של אסקנדר פרח, של סלימאן אלקרדאחי ושל אבי ח'ליל אלקבאני, בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, ונחשבה אז לגדולת שחקניות התיאטרון במצרים.

מיליא דיין - ילידת סוריה שפעלה במספר להקות תיאטרון במצרים בתחילת המאה ה-20, והתפרסמה בעיקר בלהקות התיאטרון המפורסמות והמצליחות, תחילה של סלאמה חגאזי ואח"כ של ג'ורג' אביצ'.

כמוהן, גם השחקניות **נט'לא מזרחי, סרינה אבראהים, ויקטוריה מוסא, האחיות אבריז, אלמט' ואיזבל אסתאתי, האחיות צאלחה וגרציה קצין**, ועוד - כולן שחקניות תיאטרון יהודיות שפעלו במחצית הראשונה של המאה ה-20, העלות מחזות בערבית, וזכו לתהילה במצרים ובארצות ערב האחרות בהן הופיעו.

גם מתקופה מאוחרת יותר, ואפילו אחרי הקמתה של מדינת ישראל ולאחר שמרבית היהודים עזבו את מצרים, ניתן למצוא שחקניות יהודיות שפעלו במסגרת התיאטרון, הקולנוע והטלוויזיה במצרים. למשל:

נגוא סאלם (1925-1987), שהמשיכה לשחק בתיאטרון המצרי ואף בטלוויזיה עד סוף שנות ה-70;

פיפי יוסף (1920-1995), שהייתה חברה בלהקת התיאטרון של יוסף ווהבי, איתה נסעה להופיע בעל ארצות ערב, וכן שיחקה בסרטי קולנוע עד 1993;

זאת, במקביל לפעילות תיאטרלית שהתרחשה במצרים במסגרת הקהילתית היהודית, הן בקרב קהילת הרוב של יהודים דוברי ערבית, והן בקרב הקהילה האשכנזית שמצרים, שקיימה תיאטרון יידי בקהיר, אשר פעל במשך למעלה מ-30 שנה.

בתחומי המוזיקה והקולנוע אפשר למצוא את:

דאוד חוסני - (1870-1937) מלחין יהודי-קראי, מהמלחינים המצרים החשובים ביותר בתקופתו, שעבד בין היתר עם אום כלת'ום, אסמהאן, לילא מוראד ועוד. הלחין גם את האופרה הראשונה בשפה הערבית. לחניו שימשו בסיס לשירים מצריים רבים, וכן לפיוטים שמושרים עד ימינו בבתי הכנסת (כמו "מגן אל צורי", "אסיר ביוקשי" ועוד).

זכי מוראד - (1880-1946) מלחין, זמר וחזן, שגם שיחק בלהקת התיאטרון של סלאמה חיגאזי והתפרסם במצרים בזכות שירים קלילים ופופולריים שפרסם בשנות ה-20. אביה של הזמרת לילא מוראד, ושל אחיה מוניר מוראד.

טוגו מזרחי - (1901-1986) מחלוצי בימאי הקולנוע המצרי, ומי שהתווה את אופיה המסחרי של תעשיית הקולנוע במצרים. ביים למעלה מ-30 סרטים מצריים, בהם שיחקו גדולי הכוכבים: אום כלת'ום, אנוור ווגדי, יוסף ווהבי ועוד. בשנות ה-30 ביים סדרה של סרטים עם שחקנים יהודים (ויקטוריה פרחי, בד אלעזיז אלמשרקי, ליאון ואסתר אנגיל ועוד), שעסקו בצורה קומית בחיי היהודים במצרים.

ליאון אנגיל - (?-1900) שחקן קומי יהודי-מצרי, ששיחק בסדרת סרטים של הבמאי היהודי טוגו מזרחי, תמיד בתפקיד של יהודי.

לילא מוראד - (1918-1995) השחקנית והזמרת היהודייה המפורסמת ביותר במצרים, ובעולם הערבי כולו. החלה את דרכה בשנות ה-30, ובשנות ה-40 נחשבה לגברת הראשונה של הקולנוע המצרי, עם למעלה מ-300 שירים וכ-28 סרטי קולנוע, מוראד נחשבת עד ימינו כאחת מגדולות הזמר הערבי. מדי שנים מתקיימות במצרים הופעות מחווה לכבודה, זמרים צעירים מבצעים את שיריה מחדש, ובשנת 2009, נעשתה אך סדרת דרמה בת 30 פרקים על סיפור חייה.

מוניר מוראד, (1922-1981) **נגמה אבראהים**, (1914-1976) **כאמיליה**, (1929-1950) **אליאס מוא'דב**, (1916-1954) **ראקיה אבראהים** (1919-1974)

אסתר שטאח, (1884-1971) **ויקטוריה כהן**, (1964-?) ועוד.

כולם פעלו במצרים במחצית הראשונה של המאה הקודמת, חלקם גם עד שנות ה-50, ואפילו עד שנות ה-60 וה-70. מרביתם זכו לתהילה ופרסום במצרים וביתר ארצות ערב, והיוו גיבורי תרבות עבור יהודים שבאו לארץ מארצות אלה. שלא כמו ברברה סטרייסנד, וודי אלן, בוב דילן, ושאר שחקנים ושחקניות, זמרים וזמרות יהודים-אמריקאיים, שזכו בארץ להערצה ולתהילה, שמם שלא הכוכבים היהודים ממצרים (ומיתר העולם הערבי) לא זכה להכרה כלל.

לאלה יש להוסיף שחקניות וזמרות יהודיות כמו **סועאד זכי** (1915-2005) ו**פאיזה רושדי** (1921-2003) או השחקן **אלברט אלמע'רבי** (1922-1998) שמוכר בארץ כ**פלפל אלמצרי**, שהחלו את הקריירה שלהם בקולנוע המצרי, ושעם עלייתם לארץ הצטרפו לתזמורת הערבית של כל ישראל, והמשיכו לשיר וליצור בשפה הערבית.

כמובן, רק חלק קטן מרשימה ארוכה של שמות, ורק ממצרים.

לאלה יש להוסיף, למשל, את הנגן והמלחין **עזרא אהרון**, שעמד בראש המשלחת העיראקית לקונגרס הבינלאומי למוזיקה ערבית שהתקיים ב-1932 בקהיר ולאחר קום המדינה הקים את תזמורת קול ישראל בערבית; את האחים **צאלח ודאוד אלכוויתי**, הנגנים והמלחינים היהודים מעיראק, שנחשבים למחדשי המוסיקה העיראקית במאה ה-20, או את הזמרות היהודיות **סלימה באשא מוראד וסולטאנה יוסף**, ששיריהן הם חלק מהמורשת המוזיקלית של עיראק, ובכלל זה חלק מהמורשת התרבותית של יהודי עיראק, אותה מתחייב החוק לשמר. יש להוסיף את הצלם ובמאי הקולנוע היהודי-תוניסאי **אלבר סממה שיקלי**, שנחשב לחלוץ הקולנוע בתוניסיה, או את בתו, **היידה טמזלי**, שהפכה לכוכבת קולנוע ידועה; או את הזמרת הלאומית של תוניסיה, **חביבה מסיקה**, שהייתה האישה הראשונה שהופיעה על בימת התיאטרון שם; את הזמרת היהודיה-מרוקאית **זוהרה אלפסיה**, שהמשורר ארז ביטון ביכה את מעמדה שהידרדר דווקא עם בואה למדינת היהודים; או זמרים ויוצרים יהודים אחרים שפעלו במרוקו באותן שנים, כמו **סלים הלאלי וסמי אלמע'רבי**, ששיריהם הפכו לנכס צאן ברזל הן בקרב האוכלוסייה המוסלמית במרוקו והן בקרב קהילות היהודים במרוקו, ובצפון אפריקה בכלל; או מאלג'יריה את גדול המוזיקאים היהודים שם **אדמונד נתן יאפיל**, או שורה ארוכה של יוצרים יהודים כמו **לילי אלעבאסי**, **שיח' רימונד**, **אליס פיטוסי**, **לילי בוניש**, **ריינט מאורן**, ועוד רבים אחרים.

ספק רב אם מישהו מבין מקבלי ההחלטות ותומכי חוק הלאום שמעו אי פעם את שמותיהם של מי משורת היוצרים והאינטלקטואלים היהודים הללו שפעלו בארצות ערב, אם בשפה הערבית ואם בשפה הערבית היהודית. שלא כמו בארצות המוצא, דווקא במדינת היהודים שמותיהם נמחקו מדפי ההיסטוריה והתרבות. תרומתם לתרבות הערבית, ליצירתה של תרבות יהודית-ערבית, חילונית ודתית כאחת, לא זכתה להכרה. חוק הלאום, במקום שיבקש לתקן עוול זה, הרי שהוא מוסיף עליו.

דברי סיום:

לאור הדברים עולה השאלה: מה הטעם בהנמכת מעמדה של השפה הערבית במסגרת חוק הלאום? איזו תרומה (!) יש לחקיקה זו, ואיזו מטרה היא אמורה להשיג? האם היא תועיל במשהו למי מתושבי הארץ, ובמה? איזו זכות לוקחת לה המדינה להנמיך את מעמדה של שפת המקום? את מעמד לשונם של תושביה הערביים, לשונם של אחוז ניכר מתושביה היהודים, והלשון אותה מתאמצים רבים כל כך לרכוש לעצמם באמצעים

עצמאיים באין המדינה מחייבת ומספקת את ידיעתה? כמי שנמצא בקשר יומיומי עם סטודנטים יהודים וערבים, ממוצאים שונים ומישובים שונים וממעמדות שונים, אני יכול למנות אך ורק חסרונות ופגמים שיש בהחלטה זו, אבל לא עולה על דעתי יתרון אחד או תרומה אחת, איזושהי מטרה אחת ראויה, שעשויה להועיל, לשפר ולהיטיב עם מישהו! לדעתי, לא זו בלבד שאסור לפגוע במעמדה של השפה הערבית כשפה רשמית, אלא שיש דווקא לחזק את מעמדה ולעודד את לימוד השפה מגיל צעיר. לא כשפתו של האחר, אלא כשפתנו שלנו. כפי שהיא הייתה משך מאות בשנים.

על החתום:

איל ביזאוי